

SLOVENSKÍ AKADEMICI V ROKOCH 1937 AŽ 1940

SLOVAK ACADEMICS FROM 1937 TO 1940

Ján Cirák¹

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.8-23>

Abstrakt

Článok je venovaný dobovým súvislostiam ideového kolapsu doktríny čechoslovakizmu v akademickom prostredí na Slovensku v rokoch 1937 až 1940 a jeho nahradení ideami autority a slovenskej štátnosti.

Kľúčové slová

Slovenskí akademici, Slovenská univerzita, idea čechoslovakizmu, idey autority a slovenskej štátnosti.

Abstract

The article is devoted to the ideological collapse of the doctrine of czechoslovakism in the academic environment in Slovakia in the years 1937 to 1940 and its replacement by the ideas of authority and Slovak statehood.

Key words

Slovak academics, Slovak University, the idea of czechoslovakism, the idea of authority and Slovak statistics.

Úvod

Obdobie rokov 1937 až 1940 predstavuje historický zlom v takmer všetkých oblastiach života modernej slovenskej spoločnosti. Agónia Československej republiky v rokoch 1938 a 1939 vyústila najmä v dôsledku medzinárodnej situácie a ambícií Hitlerovského Nemecka v jej rozpad. Na troskách druhej republiky vznikol pod kuratelou Tretej ríše Nemcami okupovaný Protektorát Čechy a Morava. Na Slovensku Snem Slovenskej krajiny 14. marca 1939 jednohlasne vyhlásil Slovenský štát.

Obdobie zániku ČSR a existencie Slovenského štátu (po prijatí Ústavy Slovenskej republiky) už v prvých rokoch výrazne zasiahlo do pomerov akademikov na Slovensku. Títo boli - okrem dvoch teologických fakúlt - sústredení na jedinej vysokej škole univerzitného zamerania na Slovensku, na Československej štátnej univerzite v Bratislave, ktorá od roku 1919 niesla názov Univerzita Komenského.²

¹ Prof. JUDr. Ján CIRÁK, CSc., vysokoškolský učiteľ, Právnická fakulta UMB Banská Bystrica.

² Nariadenie vlády ČSR č. 595/1919 Sb. z. a n. o pomenovaní Univerzity Komenského.

Univerzita v nových štátoprávnych pomeroch autonómie čoskoro zmenila svoj názov na Slovenskú univerzitu.³ Výchovno-vzdelávací proces a úradovanie na Slovenskej univerzite mierou vrchovitou práve ovplyvnili nové faktory. V ideologickej oblasti spočívali v striktnom odmietnutí štátoprávnej idey čechoslovakizmu. Táto idea bola od založenia školy dôsledne reprezentovaná na pôde univerzity takmer celým profesorským zborom českej národnosti vrátane malého počtu učiteľov akademikov s ideovou orientáciou na pražský centralizmus.⁴ Oficiálna doktrína mnohonárodnostného štátu zakotvená v základných právnych dokumentoch ČSR sa od počiatku novej republiky stala jablkom politického sváru. Túto pre väčšinu Slovákov neživotnú a nezrozumiteľnú ideológiu nahradili po vyhlásení autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 v Žiline idey nové, viažúce sa k sociálnej náuke kresťanskej cirkvi, návratom k mravným ideálom kresťanstva v duchu rešpektovania autority a novej kvality slovenskej štátnosti. Právo národa na sebaurčenie Slovákov sa vysvetľovalo ako prirodzené božské právo každého národného spoločenstva a ako také sa stalo základom novej filozoficko právnej koncepcie božskej podstaty prirodzeného práva zakotveného priamo v novej Ústave Slovenskej republiky.⁵

Viditeľné zmeny v ideovom nazeraní akademikov nastali ihneď po vyhlásení autonómie Slovenska v októbri 1938. Už v decembri 1938 vyústili do podoby odchodu desiatok českých profesorov čechoslovakistickej orientácie zo Slovenska. Títo boli daný k dispozícii českej vláde s ohľadom na ich vlašný pomer k slovenským záležitostiam. Ich uvoľnené miesta postupne obsadzovali adeпти z radov nastupujúcej slovenskej inteligencie, ktorá bola v tom čase výrazne diskriminovaná pokiaľ išlo o možnosti obsadzovania voľných miest na univerzite.

V tomto období došlo aj k významným zmenám vo vysokom školstve na Slovensku ako takom. Pre potreby mladého štátu a slovenského študentstva došlo k nebývalému inštitucionálnemu rozvoju školstva v podobe vzniku nových slovenských vysokých škôl vrátane dobudovania nových, dovtedy absentujúcich vedných odborov na Slovensku. Po

³ Nariadenie vlády Slovenskej krajiny č. 41/1939 Sl. z. zo 14. 2. 1939 o zmene názvu univerzity na Slovenská univerzita v Bratislave. Pomery na Slovenskej univerzite neskôr ďalej upravil zákon č. 168/1940 Sl. z. o Slovenskej univerzite.

⁴ O československom národe hovorila priamo Ústava ČSR, prijatá nedemokraticky bez parlamentných volieb Revolučným národným zhromaždením 29. februára 1920 ako zákon č. 121/1920 S. Z. a n. Vo svojej preambule Ústava po prvý krát doslovne hovorí o jednote československého národa: „*My národ československý, chtejice upevniť dokonalou jednotu národa...*“ PEROUTKA, F.: Budování státu. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 927.

⁵ Božský princíp slovenského práva zdôrazňoval vo svojich filozofických dielach hlavný ideológ slovenského kresťanského totalitarizmu Doc. Dr. Štefan Polakovič. Pôsobil aj na Slovenskej univerzite. Po viacerých odmietnutiach svojej docentúry na Univerzite Komenského sa počas existencie Slovenskej republiky habilitoval a neskôr inauguroval na riadneho profesora filozofie (1944) na Slovenskej univerzite. Rovnako LUBY, Š.: Božský pôvod práva v slovenskej ústave. Svoradov. VIII/104.

zatvorenie českých univerzít v Protektoráte sa stali novovzniknuté školy a fakulty na Slovensku zároveň útočiskom aj pre mnohých študentov českej národnosti. Na novo zriadených fakultách a odboroch slovenských vysokých škôl študovali okrem Slovákov a Čechov aj stovky študentov z celej Európy.

Tienistou stránkou histórie druhej ČSR a potom aj Slovenského štátu sa stalo obmedzovanie štúdia Židov a ich následné vylúčenie zo štúdií⁶ vrátane neúspešných pokusov stanovovať numerus clausus štúdia žien na niektorých fakultách univerzity.⁷

Vysokoškolské inštitúcie pôsobiace na Slovensku v roku 1937

Univerzita Komenského v Bratislave. Jedinou vysokoškolskou inštitúciou univerzitného typu na území Slovenska v roku 1937 bola Československá univerzita v Bratislave. Krátko po jej založení v roku 1919 bola premenovaná na Univerzitu Komenského. Univerzita začala svoje pôsobenie v Bratislave v ťažkých povojnových podmienkach postupného začleňovania územia Slovenska a Podkarpatskej Rusi do nového československého štátu. Ako prvá otvorila svoje brány už v roku 1919 Lekárska fakulta a po nej nasledovali v školskom roku 1921/22 jednak Právnická fakulta ako aj Filozofická fakulta.⁸

Maďarská Alžbetínska univerzita v Prešporoku definitívne ukončila svoju činnosť v roku 1924 a svoje pôsobenie preložila do Budapešti a Pécsu (Právnická fakulta).

Napriek úsiliu a litere zákona sa v rokoch prvej republiky nepodarilo rozbehnúť vyučovanie na Prírodovedeckej fakulte univerzity. Nepomohli ani mandáty piatich ministrov školstva zo Slovenska (Šrobár, Markovič, Dérer, Hodža, Štefánek).

Komplikácie nastali v rokoch 1937 a 1938 aj pri iniciatívach nasmerovaných k založeniu a rozbehnutiu vyučovania na prvej vysokej školy technického zamerania na Slovensku.

Univerzita Komenského bola v predmníchovskom Československu najmenšou a najmenej vybudovanou vysokoškolskou inštitúciou. V dôsledku priestorových nedostatkov, absencii budov a posluchární ako aj internátov pre študentov, vrátane nedobudovanosti fakúlt

⁶ § 44 zákona č. 185/1939 Sl. z. o vylúčení Židov z verejného života.

⁷ Archív UK, fond Rektorát UK, Zápisnice z Akademických senátov z rokov 1939 a 1940. K problematike diskriminácie pozri napr. PETŘÍKOVÁ, L.: Zásada rovnakého zaobchádzania ako fenomén európskeho pracovného práva. In: Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 416 a n.

⁸ Československá štátna univerzita v Bratislave bola zriadená zákonom č. 375/1919 Sb. z. a n. Na Univerzitu Komenského v Bratislave bola premenovaná na základe vládneho nariadenia č. 595/1919 Sb. z. a n.

mala najmenej akademikov z radov študentstva zo všetkých vtedy pôsobiacich československých univerzít a preto nedokázala rovnocenne konkurovať oveľa vyspelejším českým a nemeckým vysokým školám. Osobitnú kapitolu tvorili najnižšie finančné transfery zo strany československého štátu, ktoré hatili jej ďalší rozvoj.⁹

Popri Bratislavskej univerzite pôsobili počas prvej republiky oveľa väčšie a vybudovanejšie univerzity české a nemecké. Išlo predovšetkým o pražskú Českú univerzitu a pražskú Nemeckú univerzitu ako nástupnícke subjekty pôvodnej Karlo-Ferdinandovej univerzity po roku 1882, ďalej nemecké techniky vysokoškolského zamerania v Prahe a Brne, ako aj v roku 1919 novo založená Československá štátna Masarykova univerzita v Brne.

Nová budova Univerzity Komenského

Ako už bolo konštatované, Československá univerzita v Bratislave trpela od svojich počiatkov akútnym nedostatkom svojho financovania vrátane priestorového zabezpečenia. Určitý zlom nastal až v koncom 30. rokov. V roku 1937 bola daná do užívania nová budova Univerzity Komenského na Šafárikovom námestí č. 6 v Bratislave. Pre potreby vysokoškolskej ustanovizne univerzitného typu tu boli veľkoryso prispôsobené priestory pôvodne naplánovaného burzového paláca a iných inštitúcií. Našli tu svoj reprezentačný domov rektorát školy ako aj Právnická a Filozofická fakulta. Suterén paláca bol vyčlenený na využívanie zo strany početných študentských spolkov (napr. Zväz slovenského študentstva, Právnik, Medik či Spolok Ľudovíta Štúra).

Profesorský zbor univerzity a jeho väčšinová ideologická orientácia

Jadro vedenia Československej Univerzity Komenského vrátane jej troch fakúlt aj v roku 1937 tvorili až na ojedinelé výnimky príslušníci českej národnosti. Po vzniku ČSR sa drvivá väčšina profesorských stolcov obsadzovala odborníkmi českej národnosti. Prišli do Bratislavy z vysokých škôl v Čechách, najmä pražskej Karlovej univerzity, kde už predtým akademicky pôsobili. Vyplnili tak generačnú medzeru chýbajúcich generácii Slovákov, ktorí pri vzniku republiky nemali nielen žiadnu vysokú ale ani strednú školu s vyučovacím jazykom

⁹ Pozri napr. Archív UK, fond Rektorát UK alebo Zápisnice Akademického senátu z rokov 1932 až 1945.

slovenským. Hospodárske, kultúrne a sociálne zaostávanie Slovenska za českými krajinami sa v tom čase odhadovalo na 50 a viac rokov.

Nezištná bratská pomoc českých akademikov však s odstupom krátkeho času postupne začala aj na pôde univerzity ukazovať svoju odvrátenú tvár. Tieto negatívne javy sa na univerzite koncentrovali najprv do jazykových otázok, ktoré onedlho prerástli vo väčšinovej slovenskej spoločnosti v robustnú politickú kritiku ústavne zakotveného pomeru Čechov a Slovákov vo vtedajšom mnohonárodnostnom Československu. Podľa Ústavy z roku 1920 bol nový štát Československo od počiatku v rozpore s objektívnou realitou politicky definovaný ako jednotný národný štát „československého národa“. ¹⁰

Českí profesori pôsobiaci na Československej štátnej univerzite v Bratislave napospol zastávali oficiálnu ideu čechoslovakizmu a pretavovali ju do dennodennej reality života na univerzite. ¹¹ Autonomisti, ktorí žiadali spravodlivé vyrovnanie s českým národom na základe Pittsburskej dohody, podľa ktorej sú Slováci svojbytným národom a odmietajú ideu jedného československého národa a československého jazyka síce spočiatku kvitovali, že maďarčinu vo vyučovaní nahradila na prednáškach čeština, zároveň však poukazovali na fakt, že načo je nám aj po takmer 20 rokoch existencie spoločného štátu na Slovensku ďalšia „česká“ univerzita. Čeština ako oficiálne zákonom o zriadení univerzity schválený úradný jazyk ovládla počas celej prvej republiky nielen vyučovacím procesom ale aj úradným stykom na rektoráte univerzity. Rovnako učebné pomôcky - až na sporadické výnimky – boli koncipované a vydávané v češtine, znalosť českého jazyka bola považovaná za základnú podmienku štúdia na univerzite. Do učiteľských zborov fakúlt sa najmä v druhej polovici 30. rokov dostali v obmedzenej miere aj mladí slovenskí vzdelanci. Títo sa ideologicky spravidla účelovo priklonili k ojedinele pôsobiacim a veľmi ceneným Slovákom staršej čechoslovakistickej orientácie. Iba postupne sa formovali do pozícií Slovákov akademikov, ktorí ideu čechoslovakizmu a „české pomery“ na univerzite otvorene odmietali. ¹²

¹⁰ „Mocensky uplatňovaný čechoslovakizmus, ako sa sformoval po roku 1918, nebol už prejavom československej vzájomnosti ani „bratských citov“. Bol to násilný proces asimilácie“. FALŤAN, S.: Slovenská otázka v Československu. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 70.

¹¹ Vzorne plnili politické názory prezidenta Beneša, že jednotný „československý národ“ je realitou a nie fikciou. V tomto smere BENEŠ formuloval svoje názory v práci „Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti. Praha: Slovenská odbočka Národnej rady československej, 1934, s. 8, 10, 11, 13.

¹² „S nákladným aparátom vedeckým a propagačným budoval sa umelý, fiktívny národ s fiktívnym jazykom, lež – ako sa s tým nevedel český vzdelanec ani netajil – tento národ mal byť národom len príchodným, mal byť akýmsi dočasným lievikom, ktorým by sa slovenský národ prelial do národa českého. Chystal sa tu teda široko osnovaný, rafinovaný odnárodňovací proces, na ktorý mali Slováci doplatiť svoju národnú existenciu.“ URBAN, M.: Na dobrej ceste. In: CHMEL, R.: Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 238.

Študentské protesty pod heslom „Na Slovensku po slovensky“

Pomery na československej Univerzite Komenského boli dlhodobo predmetom kritiky čechoslovakizmu zo strany slovenských autonomistov. Títo zjednotení v politický autonomistický blok predstavovali v rámci ČSR významnú politickú silu. Od volieb v roku 1925 sa stali tieto sily reprezentované SNS a HSLS na Slovensku dominantnými. Ich predstavitelia cieľavedome už od začiatku existencie spoločného štátu Čechov a Slovákov organizačne podchytili aktivity národne orientovanej mládeže a študentstva v zmysle ich pro autonomistickej orientácie.

Nacionalistické nálady sa v tomto období odôvodňovali zväčša kritikou preferovania českého jazyka, a to tak vo vyučovacom procese, ako aj vo vnútornom úradovaní univerzity. K dusnej atmosfére na škole prispievali najmä prednášky českého profesora histórie a vtedajšieho rektora Václava Chaloupeckého z Filozofickej fakulty. Tento ideológ čechoslovakizmu v snahe „vedecky“ obhájiť existenciu československej jednoty neváhal vyjsť s kritikou Ľudovíta Štúra a jeho prívržencov ohľadne uzákonenia spisovnej slovenčiny. Tento významný počin v dejinách národného obrodovania slovenského národa profesor Chaloupecký odsudzoval ako prekážku majúcu za následok zbytočne spomalenie jazykovej asimilácie slovenskej vetvy československého národa. Vo svojej kritike zašiel tak ďaleko, že poprel štátoprávny význam Martinskej deklarácie z 30. októbra 1918. Vyslovil dokonca názor že „*se na Slovensku nikdy jinak necitilo a nemyslelo než česky*“.¹³ Polienka do ohňa jazykových a národnostných prikladali na Československej univerzite aj ďalší profesori českej národnosti. V tomto smere vynikal český profesor ústavného práva a dekan Právnickej fakulty Zdeněk Peška. Svojou prednáškou prednesenou v češtine v duchu ideológie čechoslovakizmu o jazykovej otázke úmyselne rozbúrili vášnivé reakcie prítomných študentov, pričom k predneseným tézám na pôde demokratickej univerzity ostentatívne nepripustil žiadnu akademickú diskusiu. V historických a politologických témach vôbec, českí profesori mnoho krát prehnane apelovali v prostredí zväčša konzervatívne naladeného študentstva obdobiami husitizmu, proti katolíckou reformáciou, významom používania liturgickej biblickej češtiny u evanjelikov a podobne. V prevažne konfesijne vyhranenom prostredí na Slovensku, kritický postoj k religiozite, kresťanstvu a Vatikánu, odsudzovania sociálnej náuky cirkvi, ostentatívne

¹³ KUTNAR, F. – MAREK, J.: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 718.

preferovanie ateistických postojov, kritika slovenského národného obrodzenia na čele so štúrovcami a pod. prirodzene vyvolávali na pôde univerzity národnostné napätie.¹⁴

V reakcii na tieto a podobné excesy sa politicky dobre organizovaná autonomistická akademická mládež postupne zradikalizovala koncom roka 1937 natoľko, že podporu uznania slovenčiny vo vyučovaní a administratívne preniesla nielen na fakulty a univerzitnú pôdu, ale priamo do bratislavských ulíc.

Agónia a rozpad prvej ČSR

Mocenský tlak Hitlerovského Nemecka a jeho územné ambície v strednej Európe boli začiatkom roku 1938 zrejmé. Spolu s nádejami maďarských revizionistov obnoviť hranice bývalého Uhorska vzrastalo medzinárodné napätie. Korekcia hraníc s ČSR sa otvorene nastoľovala aj zo strany predstaviteľov Poľska.

Vo vnútroštátnom meradle silneli v roku 1938 dlhodobu neriešené autonomistické požiadavky Slovákov, Nemcov a iných národnostných menšín voči pretrvávajúcej dominancii českého živila v republike. Situácia a napätie sa v republike stále viac a viac vyhrocovali po anšluse Rakúska Nemeckom v marci 1938.

Na Slovensku sa radikalizuje v roku 20. výročia podpísania Pitsburgskej dohody dlhodobá snaha autonomistov o politické riešenie postavenia Slovákov. Významný zástoj v týchto aktivitách predstavujú dobre zorganizovaní akademici kresťanskej ideovej orientácie bývajúcí na internáte Svoradov. HSĽS vytyčuje pre rok 1938 heslo „Slovensko Slovákom“. Nestarnúci Andrej Hlinka spolu s ďalšími spolupracovníkmi nanovo koncipuje ešte krátko pred svojou smrťou (v jún 1938) aktualizovaný politický program slovenskej autonómie, program spravodlivého vyrovnania vzájomného pomeru Čechov a Slovákov na zásade rovného s rovným.¹⁵

Septembrové udalosti roku 1938 vo svojich geopolitických výsledkoch definitívne znamenali koniec existencie demokratického Československa v srdci Európy. Vo víre udalostí ako všeobecná mobilizácia, Mníchovská dohoda (29.9.1938), rezignácia prezidenta Beneša

¹⁴ O pôsobení rektora UK V. Chaloupeckého na Slovensku pozri napr. aj DUCHÁČEK, M.: Václav Chaloupecký: Hledání československých dějin. Praha: Karolinum, 2014, s. 103 – 252.

¹⁵ Za revíziu ústavnej listiny. Návrh Andreja Hlinku, Karola Sidora, dr. Martina Sokola, dr. Jozefa Tisu a spol. Na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska. In: Slovák z 5.6.1938, roč. 20, č. 129, s. 2.

(5.9.1938),¹⁶ vyhlásenie autonómie Slovenska (6.10.1938 v Žiline), prvá Viedenská arbitráž (2. novembra 1938), ústavný zákon o autonómii Slovenskej krajiny (november 1938), sa ako v zrýchlenom filme odvíjali zásadné politické, hospodárske a sociálne aspekty rozkladných procesov a agónie bývalého štátu na jednej strane sprevádzané emancipačným procesom slovenského národa v zmysle jeho prirodzeného práva na plné sebaurčenie.

Dňa 14. marca 1939 Snem Slovenskej krajiny v Bratislave v aule Slovenskej univerzity vyhlásil po informácii Jozefa Tisa o obsahu nočných rozhovorov v Berlíne Slovenský štát.¹⁷ Hitlerovské Nemecko počas celého obdobia nového štátu nielenže veľmocensky garantovalo jeho existenciu, ale aj otvorene zasahovalo do jeho vývoja. Kulmináčnym bodom v tomto smere sa stali tzv. Salzburgské dohovory z 28. júla 1940. Na stretnutí sa zúčastnili predstavitelia Hitlerovského Nemecka a prominenti Slovenského štátu prezident J. Tiso, predseda vlády V. Tuka a neskorší minister vnútra A. Mach.¹⁸

Pomery na Univerzite Komenského po vyhlásení autonómie

Univerzita Komenského v Bratislave zostáva v predvečer zásadných geopolitických zmien druhej ČSR iba navonok nedotknutá udalosťami roku 1938. Po vyhlásení autonómie sa zriaďuje Ministerstvo školstva a národnej osvety Slovenskej krajiny. Na jeho čele sa vystriedali ministri Matúš Černák, Jozef Sivák a Aladár Kočiš. Takmer okamžite sa základnými atribútmi kultúrnej a školskej politiky stali jej kresťanský a národný charakter, čo sa postupne prejavilo aj v legislatívnej politike na Slovensku a osobitne aj v podobe nehumánneho riešenia tzv. židovskej otázky.

¹⁶ O svojej demisii z úradu prezidenta republiky Beneš neinformoval sám. Abdikačný list prečítal ministerský predseda generál Ján Syrový. Ten pri čítaní abdikačného listu okrem iného prečítal „...pokladám za potrebné pre seba z novej situácie vyvodit' dôsledky a zo svojho úradu odstúpiť. Neznamená to opúšťať svoju povinnosť v ťažkej dobe... Chcem proste uľahčiť vnútorne politicky a zahranične politicky ďalší zdarný vývoj štátu a národa.“ Slovenský denník. Roč. 21, č. 231, 6. októbra 1938.

¹⁷ Slovenský zákonník. Roč. 1939. Čiastka 1, vydaná dňa 14. marca 1939 o samostatnom Slovenskom štáte. Na základe Ústavy č. 41/1939 Sl. z. z 21. júla 1939 bol Slovenský štát premenovaný na Slovenskú republiku.

¹⁸ „Jednoznačný prenos sveto-náhľadových téz národného socializmu nemeckého znamenal by pre národy ťažké otrasy, ktoré si práve národný socializmus neželá, lebo je hlásateľom organického rozvoja v duchu svojráznosti. Z tohto dôvodu vyhlásil vodca nemeckého národa, že národný socializmus nie je vývozným článkom, lebo Hitler chápe rôznorodnosť národov... Z tohto dôvodu zodpovední činitelia štátu a vodca Dr. Tiso, predseda vlády Dr. Tuka a minister Mach upozorňujú na kresťanský ráz našej duchovnosti. To znamená, že z ideového hľadiska slovenský národný socializmus stojí na osvedčených trečičných princípoch slovensko-kresťanských, ktoré dopĺňame tými princípmi národného socializmu, ktoré sú zrovnateľné s našou tradičnou duchovnosťou.“ Slovák. Roč. 23, č. 28, 2. februára 1941. Doc. Dr. Štefan Polakovič. Ideová stránka slovenského národného socializmu.

Nedoriešené otázky národnostného obsadenia univerzity a z toho vyplývajúca jazyková otázka stupňovali už aj tak výbušnú atmosféru. Idea čechoslovakizmu posilňovaná oficiálnou pražskou centralisticky orientovanou politikou sa na škole udržovala až do konca roka 1938. Hlavnou príčinou zostával výrazný nepomer medzi menšinou Slovákov a väčšinou Čechov, ktorí pôsobili na univerzite v rozhodujúcich pozíciách inaugurovaných profesorov a habilitovaných docentov. Tak napr. ešte aj v akademickom roku 1938/39 z celkového počtu 11 akademických funkcionárov nebol ani jeden Slováč¹⁹. Pomer profesorov bol 14 ku 55 v prospech Čechov. Najviac profesorov slovenskej národnosti pôsobilo na apolitickej Lekárskej fakulte (8 Slovákov ku 25 Čechom). Oveľa horšie to bolo na oboch ďalších fakultách, Právnickej fakulte a Filozofickej fakulte, výrazne čechoslovakisticky orientovaných. Tak napr. na Filozofickej fakulte pôsobil iba jeden riadny profesor slovenskej národnosti z celkového počtu 14 riadnych profesorov. Inak to nebolo ani na nižších akademických postoch. Tak napr. z 15 súkromných docentov na Filozofickej fakulte síce boli 5 Slováci, avšak ani jeden z nich nemal možnosť prednášať (iba jeden bol poverený suplovaním prednášok). V percentuálnom vyjadrení z celkového počtu 53 učiteľských síl bolo v roku 1938 len 24,5% Slovákov.²⁰

Obdobné – krajne nepriaznivé pre Slovákov – boli pomery na Právnickej fakulte. Fakulta nemala možnosť prijímať ďalších pracovníkov a odbory, v ktorých sa Slováci postupne habilitovali, boli obsadené. Dlhé roky bol na fakulte jediným riadnym profesorom čechoslovakista Augustín Ráth. Až v roku 1938 bol za profesora menovaný Slováč Vladimír Fajnor. Obaja profesori Ráth aj Fajnor sa venovali nepísanému obyčajovému uhorskému právu, teda oblasti súkromného práva, ktoré sa v dôsledku právneho dualizmu prvej ČSR recipovalo na území Slovenska Podkarpatskej Rusi z predchádzajúceho právneho poriadku Rakúsko-Uhorskej monarchie. Českí profesori uhorskému obyčajovému právu vôbec nerozumeli, nakoľko v ich časti monarchie platil písaný Všeobecný rakúsky občiansky zákonník (ABGB) z roku 1811.²¹ Ďalšie výrazné slovenské právnické osobnosti ako Imrich Karvaš, Štefan Luby,

¹⁹ DOLAN, O. – BARTL, J.: Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In: *Historica*, roč. XVII, 1966, s. 6.

²⁰ PAULÍNYOVÁ, E.: Vznik a vývoj Filozofickej fakulty v rokoch 1919 – 1945. In: *50 rokov Univerzity Komenského*, Bratislava 1969, s. 297 – 300.

²¹ K problematike právneho dualizmu súkromného práva počas prvej ČSR pozri napr. TAKÁČ, J.: Komparácia navrhovanej predvojnovnej právnej úpravy Občianskeho zákonníka z roku 1937 a prijatého povojnového Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb., v oblasti vecných práv. In: *Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. Svetovej vojny, konanej v dňoch 4. – 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 397 – 405, ďalej napr. GANDŽALOVÁ, D.: *Dedičské právo*. 1. vydanie. Banská Bystrica: UMB, 2006, 317 s.

Karol Rebro, Jozef Fundárek sa mohli etablovať na posty riadnych profesorov až po 14. marci 1939, teda v období po vzniku samostatného Slovenského štátu.²²

Prepustenie väčšiny českých profesorov, docentov, asistentov a administratív

Rozhodnutím vlády Slovenskej krajiny zo dňa 19.12.1938 boli k 31.12.1938 „daní k dispozícii“ ústrednej pražskej vláde v Prahe profesori českej národnosti, ktorí „nemali kladný pomer k slovenským záležitostiam a svojimi postojmi v minulosti hatili vývoj slovenskej národnej kultúry“.²³

Z Právnickej fakulty následne odišli títo profesori: V. Bušek, C. Čechrák, R. Horna, Z. Peška, R. Rauscher, B. Tomsa. Z Lekárskej fakulty opustili svoje profesorské stolce J. Buchtala, Z. Frankerberger, K. Koch, J. Lukeš, I. Mačela, M. Mikula, M. Netoušek, B. Polák, V. Teissler, P. Závíška. Z Filozofickej fakulty boli daní k dispozícii profesori J. Borovička, V. Chaloupecký, V. Klecanda, J. Král, J. Ludvikovský, F. Ryšánek, J. Tvrđý, J. Uher, V. Vážny, O. Vočadlo.²⁴ Niektorí českí pedagógovia boli dočasne ponechaní v službách univerzity. Ich dekréty podliehali časovému obmedzeniu a de facto aj de iure sa museli každoročne posudzovať a obnovovať. Podľa univerzitných prameňov v rokoch 1941/42 ešte na výnimku pôsobili na Právnickej fakulte českí profesori K. Kizlink, A. Ráliš, V. Budil, ďalej F. Skutil, V. Buben, a E. Dostál na Filozofickej fakulte a napokon A. Galla, J. Babor, S. Kostlivý, J. Sumbal na Lekárskej fakulte. Na novo zriadenej Prírodovedeckej fakulte to boli F. Nábělek a J. Hromádka.²⁵

Odchod jadra profesorov českej národnosti navonok zlomil čechoslovakistický duch česko-slovenskej univerzity v Bratislave. Univerzita sa rýchlo poslovenčovala čo sa týka úradovania v slovenčine ako aj používania slovenčiny na prednáškach a seminároch. Forma výučby sa však prevzala z prvej ČSR. Duch čechoslovakizmu nahradili nové idey autority a štátnosti, ktoré onedlho vyústili aj do filozoficko-právnych konštrukcií božského pôvodu práva zakotveného v slovenskej ústave. Tento filozofický smer dostal názov „kresťanský totalitarizmus“. Jeho najvýraznejším predstaviteľom sa stal profesor filozofie na Slovenskej

²² VIETOR, M.: Právnická fakulta za Slovenského štátu (1938 – 1945). In: 50 rokov Univerzity Komenského. Bratislava, 1969, s. 225 – 238.

²³ Slovenská pravda, 14.10.1938

²⁴ DOLAN, O. – BARTL, J.: Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In: Historica, 1966, roč. XVII, s. 3-33.

²⁵ Tamtiež s. 15.

univerzite, filozof kresťanskej orientácie, stúpenec a rozvíjateľ filozofie Mauricea Blondela, naciológ, organizátor slovenskej filozofie, hlavný ideológ slovenskej štátnosti a neskôr významný predstaviteľ slovenského povojnového exilu, publicista Štefan Polakovič.²⁶

Slovenská univerzita v Bratislave

Vo februári 1939 sa realizoval jeden z ďalších krokov pripútania univerzity k novo vznikajúcim pomeroch na Slovensku, stále ešte v rámci tzv. druhej ČSR.

Na podnet predsedu autonómnej vlády Jozefa Tisu došlo nariadením Slovenskej krajiny č. 41/1939 Zb. zo dňa 14. februára 1939 k zmene názvu Univerzity Komenského na Slovenskú univerzitu v Bratislave. Úvahy o premenovaní univerzity na Univerzitu Ľudovíta Štúra boli odložené na neskoršiu dobu. Pomenovanie Slovenská univerzita si škola ponechala do roku 1954. V čase zmeny názvu mala univerzita tri fungujúce fakulty, Lekársku, Právnickú a Filozofickú.

„Nech žije rektor Tuka“

Po zmätkoch v riadení univerzity v rokoch 1938 a 1939 spôsobených spoločenskými zmenami a jej funkcionármi českej národnosti sa hľadali vhodné osoby spĺňajúce dobové nároky na post rektora. Z tejto otázky sa stala politická agenda, ktorá vyústila do atmosféry verejnej podpory a ovácií bratislavských ľudáckych študentov, ktorí už na jeseň roku 1938 v uliciach Bratislavy opakovane oslavovali profesora Vojtecha Tuku výkrikmi „Nech žije rektor Tuka“. V akademickom roku 1939/1940 bol profesor ústavného práva Vojtech Tuka zvolený za prvého riadneho rektora Slovenskej univerzity.²⁷ Profesor Tuka vykonával funkciu rektora aj v ďalších dvoch nasledujúcich funkčných obdobiach až do roku 1943.

Slávnostná inaugurácia prvého rektora univerzity sa odohrala 14. januára 1940, a to s veľkou pompou. Nový štát na mape Európy, ktorý po jeho vyhlásení 14. marca 1939 diplomaticky uznalo 27 štátov sveta považoval inauguráciu za mimoriadne vhodnú príležitosť ukázať svetu Slovensko v novom samostatnom štáte. Akademická slávnosť spojená s inauguráciou nového rektora na Slovenskej univerzite bola sprevádzaná s veľkou pompou.

²⁶ POLAKOVIČ, Š.: Slovenský národný socializmus – Ideové poznámky. Bratislava: Matica Slovenská, 1941, ďalej tiež napr. Začiatky slovenskej národnej filozofie. Bratislava 1944.

²⁷ Slovák, roč. 20, č. 279 zo dňa 7.7.1938

Zúčastnili sa jej zástupcovia univerzít z celého sveta, nositelia Nobelovej ceny, výnimoční vedci a profesori, zástupcovia diplomatického zboru. Slávnostné bohoslužby viedol pápežský vyslanec na Slovensku, oslavy boli filmované a na ich réžii sa spolupodieľala Hlinková garda.²⁸

Zákon o Slovenskej univerzite v Bratislave

Zákonom č. 168/1940 Sl. z. bola zriadená Slovenská univerzita v Bratislave. Vyučovacím jazykom sa stala slovenčina a latinčina. Historicky v svojich tradíciách Slovenská univerzita nenadväzovala na Univerzitu Komenského ale na stredovekú Akadémiu Istropolitana (Universitas Slovaca Istropolitana). Išlo o snahu zvýrazniť starobylosť univerzitných tradícií siahajúcich na našom území až do stredoveku. Tak sa na insígnie univerzity dostal letopočet 1467. Zákon vôbec ako celok potláčal všetky ideologické reminiscencie na československú štátnu Univerzitu Komenského.²⁹ Napriek tomu však v platnosti zostali vyučovacie oprávnenia profesorov a súkromných docentov nadobudnuté pred rokom 1939 vrátane práv študentov a absolventov nadobudnutých a získaných počas platnosti zrušeného zákona č. 375/1919 Sb. z. a n. Týmto sa život univerzity ani v nových pomeroch nenarušil. Azda najvýraznejšími zmenami bolo uzákonenie menovania akademických funkcionárov a profesorov na základe tzv. minoritného kvóra a vonkajší prejav vzájomného oslovovania sa pozdravom katolíckeho skautingu „Na stráž“. V posluchárňach a úradných miestnostiach univerzity boli zavesené popri podobizni prezidenta kresťanské kríže.

Do Slovenskej univerzity boli v zákone organizačne začlenené doterajšie samostatne pôsobiace bohoslovecké fakulty – katolícka a evanjelická. Na univerzite bolo zriadených viacero čestných akademických titulov, napr. úrad čestného rektora (rector magnificentissimus) a úrad čestného kancelára (supremus cancellarius), ktorý obsadzoval minister školstva a národnej osvety. V roku 1940 bola zriadená ďalšia fakulta univerzity, Prírodovedecká fakulta a Telovýchovný ústav.

²⁸ Archív UK, fond Rektorát UK. Zápisnica Akademického senátu, 1939.

²⁹ BARTL, J.: K pomenovaniu Univerzity Komenského. In: Verbum Historiae [online], 2014. Dostupné na internete: <http://www.Verbum-Historiae-1-2014.pdf>.

Budovanie sústavy slovenských vysokých škôl

Nesporne pozitívne kroky školskej politiky v prvom predvojnovom období Slovenskej republiky súviseli s masívnym zriaďovaním, resp. dobudovávaním chýbajúcich ustanovizní, ktoré poskytujú najvyššie vysokoškolské vzdelávanie v slovenskom jazyku. Išlo o tieto vysoké školy:

- Slovenská vysoká škola technická. Snahy o jej založenie boli počas celej prvej republiky viacmenej neúspešné. Zákonom č. 170/1937 Sb. z. a n. zo dňa 25. júna 1937 síce škola bola založená so sídlom v Košiciach, ale slávnostné otvorenie slovenskej techniky naplánované na výročie 30. októbra 1938 sa neuskutočnilo, nakoľko mesto Košice pripadlo v dôsledku prvej Viedenskej arbitráže Maďarsku. Škola sa sťahovala do Prešova a neskôr, v decembri 1939 do Martina. S cieľom centralizovať všetky školy do hlavného mesta sa napokon trvalým sídlom školy stala Bratislava. Vláda Slovenskej republiky vydala v roku 1939 nový zákon č. 188/1939 Sl. z., podľa ktorého sa v Bratislave zriadila Slovenská vysoká škola technická (SVŠT).
- Pre potreby slovenskej armády a výchovu slovenských dôstojníkov vznikli v Bratislave Vojenská akadémia a Vojenská vysoká škola.
- V školskom roku 1939/40 otvorila svoje brány Prírodovedecká fakulta Slovenskej univerzity.
- V roku 1940 bol založený Telovýchovný ústav organizačne začlenený do existujúcej Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity.
- V školskom roku 1939/40 sa podarilo rozbehnúť lekárske štúdium, a to najprv na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity, ktoré už o rok nato zastrešovala Lekárska fakulta.
- V rokoch 1939 a 1940 sa Na Lekárskej fakulte otvára štúdium nových odborov ako urológia, psychológia, sociálne lekárstvo, lekárska etika, telovýchovné a športové lekárstvo, balneológia.³⁰

³⁰ Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1940. Bratislava, 1944, s. 268.

Študenti akademici

Už sme spomenuli výraznú ideovú a politickú diferenciaciu študentstva v rokoch 1937 až 1940. Výrazná časť študentov bola radikalizovaná pod vplyvom HSĽS a s neskrývaným nadšením privítala vznik Slovenského štátu a neskôr Slovenskej republiky. Rovnako sme spomínali ich ovácie či velebenie rektora prof. Vojtecha Tuku ako aj ich angažovanosť a odvahu v univerzitných bojoch za používanie slovenského jazyka na prednáškach a v úradovaní univerzity. Treba však podotknúť, že politická a ideová orientácia študentstva sa neviazala len na radikálov sústredených v HSĽS. Dôkazom toho je, že od vzniku univerzity evidujeme činnosť až 47 študentských spolkov najrôznejšieho zamerania. Najaktívnejšími zložkami študentských organizácií tej doby boli Ústredie slovenského katolíckeho študentstva a Hlinkova akademická garda. Zákonom č. 75/1942 Sl. z. bola ustanovená forma ústrednej organizácie študentstva pod názvom Združenia vysokoškolského študentstva. Členstvo v tejto organizácii bolo pre študentov povinné. Študenti nemeckej národnosti boli organizovaní v Deutsche Studentschaft.³¹

Tienistou stránkou tohto obdobia bola diskriminácia študentov a pedagógov židovského pôvodu. Vládne nariadenie č. 185/1939 Sl. z. v ustanovení § 44 zakotvilo úplné vylúčenie Židov z akéhokoľvek štúdia na tuzemských školách.

Záver

Skúmané obdobie našich dejín – roky 1937 až 1940 - nám v mnohom odhaľuje prístupy vládnucich elít vo vzťahu k univerzitám a ich osadenstvu. Pramene, archívne dokumenty a názorová sloboda umožňujú súčasníkom už pomerne detailné skúmanie postojov učiteľov a ich žiakov. Mnohé z udalostí tejto doby sa žiaľ už nedozvieme, nakoľko odstup času objektívne sťažuje sprítomnenie množstva pohnutých osobných svedectiev doby a preto aj naše hodnotenia sú často poznačené optikou ideologických predsudkov.

Možno však konštatovať, že ideologická a politická koncepcia vychádzajúca z mylnej predstavy jednotného československého národa bola v prostredí slovenských akademikov drvivou jej väčšinou odmietaná pre svoju nezlučiteľnosť s oprávnenými požiadavkami na plné uznanie svojbytnosti a práva na sebaurčenie slovenského národa.

³¹ Tamtiež, s.298.

Prvé roky existencie Slovenskej republiky – napriek nepriaznivým geopolitickým súvislostiam – preukázali v mnohých ohľadoch tak schopnosti ako aj zlyhania našich predkov vládnuť si a spravovať svoje záležitosti ako národné spoločenstvo samostatne, bez akejkoľvek potreby vytvárania umelých a neživotných konceptov akými bol čechoslovakizmus.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Archív UK – Fond Rektorát UK: Zápisnice Akademického senátu UK z roku 1937.

Archív UK – Fond Rektorát UK: Zápisnice z Akademických senátov z rokov 1939 a 1940.

BARTL, J.: Demonštrácie slovenského autonomistického študentstva v jeseni 1937 pod heslom „na Slovensku po slovensky“. In: Zborník príspevkov k slovenským dejinám. K životnému jubileu univ. Prof. PhDr. Richarda MARSINU. Bratislava: 1988, Slovenský historický ústav Matice Slovenskej, s. 325 – 342.

BARTL, J.: K pomenovaniu Univerzity Komenského. In: Verbum Historiae [online], 2014. Dostupné na internete: <http://www.Verbum-Historiae-1-2014.pdf>.

BENEŠ, E.: Reč k Slovákom o našej národnej prítomnosti a budúcnosti. Praha: Slovenská odbočka Národnej rady československej, 1934, s. 8, 10, 11, 13.

BYSTRICKÝ, V. – DEÁK, L.: Od Mníchova k rozbitiu Česko – Slovenska. In: ZEMKO, M. – BYSTRICKÝ, V (eds.): Slovensko v Československu (1918 – 1939). Bratislava: Veda, 2004.

DOLAN, O. – BARTL, J.: Bratislavská univerzita v rokoch 1938 – 1945. In: Historica, roč. XVII, 1966, s. 6.

DUCHÁČEK, M.: Václav Chaloupecký: Hledání československých dějin. Praha: Karolinum, 2014, s. 103 – 252.

FALŤAN, S.: Slovenská otázka v Československu. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 70.

GANDŽALOVÁ D.: Unifikácia českého a slovenského súkromného práva po II. svetovej vojne so zameraním na právnu úpravu dedenia. In: Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. Svetovej vojny, konanej v dňoch 4. – 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 53 – 61.

CHMEL, R.: Slovenská otázka v 20. storočí. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 238.

KUTNAR, F. – MAREK, J.: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 718.

PAULÍNYOVÁ, E.: Vznik a vývoj Filozofickej fakulty v rokoch 1919 – 1945. In: 50 rokov Univerzity Komenského, Bratislava 1969, s. 297 – 300.

Päť rokov slovenského školstva 1939 – 1940. Bratislava, 1944.

Päťdesiat rokov Slovenskej vysokej školy technickej. Bratislava, 1987.

PEROUTKA, F.: Budování státu. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 927.

PETRIKOVÁ, L.: Zásada rovnakého zaobchádzania ako fenomén európskeho pracovného práva. In: Právny poriadok Slovenskej republiky po 25. rokoch. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 416 – 423.

Slovák z 5.6.1938, roč. 20, č. 129, s. 2. Za revíziu ústavnej listiny. Návrh Andreja Hlinku, Karola Sidora, dr. Martina Sokola, dr. Jozefa Tisu a spol. Na vydanie ústavného zákona o autonómii Slovenska.

Slovák, zo dňa 7.7.1938, roč. 20, č. 279.

Slovák. z 2. 2. 1941, roč. 23, č. 28. Doc. Dr. Štefan Polakovič. Ideová stránka slovenského národného socializmu.

Slovenská pravda z 14.10.1938.

TAKÁČ, J.: Komparácia navrhovanej predvojnovovej právnej úpravy Občianskeho zákonníka z roku 1937 a prijatého povojnového Občianskeho zákonníka č. 141/1950 Zb., v oblasti vecných práv. In: Historicko-právna analýza príčin a následkov druhej svetovej vojny : zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, organizovanej pri príležitosti 70. výročia ukončenia II. svetovej vojny, konanej v dňoch 4. – 6. marca 2015 na Právnickej fakulte UMB v Banskej Bystrici. Banská Bystrica: Belianum 2015, s. 397 – 405.

TAKÁČ, J.: Superficiálna zásada a inštitút práva stavby na Slovensku. Banská Bystrica, UMB Belianum, 2020, 166 s.

VIETOR, M.: Právnická fakulta za Slovenského štátu (1938 – 1945). In: 50 rokov Univerzity Komenského. Bratislava 1969, s. 225 – 238.

